

Принцип верховенства права в міжнародному правопорядку: теоретичні й практичні аспекти

Андрій Олександрович Котенко

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

Харків, Україна

e-mail: a.o.kotenko@nlu.edu.ua

Анотація

Актуальність роботи полягає в розкритті суті верховенства права в міжнародному правопорядку як фундаментального концепту та нормативного ідеалу. В статті висвітлено основні погляди науковців на проблему реалізації верховенства права як нормативного принципу функціонування міжнародно-правової системи. Метою статті є розкриття суті верховенства права в його міжнародно-правовому прояві. У ході дослідження використано діалектичний метод для відображення еволюційного характеру розвитку принципу верховенства права в міжнародному праві. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано структуру та характер міжнародно-правових норм, що стосуються втілення верховенства права в міжнародно-правову практику. Оцінено стан правового закріплення верховенства права в універсальних та регіональних міжнародних правопорядках. Проведено порівняння доктринальних пропозицій з наданням дефініції верховенства права в міжнародно-правовому контексті, узагальнено практичні та теоретичні проблеми й перспективи подальшого прогресивного розвитку міжнародного права у цьому напрямку. Наголошено на плюралістичному характері сучасної науки міжнародного права стосовно верховенства права, формулювання його дефініції та визначення його структури. За результатами дослідження вказано на суттєві недоліки міжнародно-правової системи в аспекті конкретизації правової природи принципу верховенства права, а саме: на політизацію цього принципу та його поверховий розгляд суб'єктами міжнародного права.

Ключові слова: верховенство права; міжнародний правопорядок; дефініція; конкретизація.

Rule of Law Principle in International Legal Order: Theoretical and Practical Aspects

Andrii O. Kotenko

Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine
e-mail: a.o.kotenko@nlu.edu.ua

Abstract

Revealing the essence of the rule of law in international legal order as a fundamental principle and legal ideal constitutes the relevance of this work. The article depicts the main views of legal scientists towards the problem of implementation of the rule of law as a normative principle of functioning of international legal system. The goal of the article is to reveal the essence of the rule of law in its international legal form. The dialectical method has been used throughout the research in order to outline the evolutionary character of rule of law principle's development in international law. With the use of formal legal method the structure and character of international legal norms concerning the implementation of the rule of law into the international legal practice have been analyzed. The state of legal regulation of rule of law in universal and regional international legal orders has been evaluated. The doctrinal propositions concerning rule of law definition in international law context have been compared, practical and theoretical problems and prospects of further progressive development of international law in this sphere have been summarized. The pluralistic nature of modern international legal science in relation to the rule of law, formulation of its definition and defining its structure have been stressed. As a result of the research, major drawbacks of international legal system in the aspect of rule of law legal nature particularization have been pointed out, specifically the politicization of this principle and the surface nature of its review by the subjects of international law.

Key words: rule of law; international legal order; definition; particularization.

Вступ

Принцип верховенства права в міжнародному праві постає частіше як проблема, аніж засіб її вирішення, оскільки в сучасному міжнародному праві, незважаючи на підвищений інтерес міжнародного співтовариства до інституціоналізації цього принципу як основи мирного співіснування і співробітництва його членів, не існує єдиного розуміння, що являє собою верховенство права в міжнародному праві.

Проблемою сучасного розуміння верховенства права як керівного принципу міжнародно-правової системи є невизначеність способу його тлумачення як серед вчених-теоретиків, так і серед юристів-міжнародників, які посилаються на нього в практичній діяльності. Національне походження цього принципу породжує питання щодо того, чи слід розуміти верховенство права в кон-

тексті взаємодії міжнародного права з національним та примату першого над останнім, або навпаки – розмежовувати верховенство права як керівний принцип, що лежить в основі кожної з правових систем окремо і по-різному визначається, тлумачиться та застосовується суб'єктами національного та міжнародного права залежно від їх нагальних потреб.

Нижченаведений аналіз положень міжнародно-правових норм та інших допоміжних джерел міжнародного права, а також синтез розуміння верховенства права з урахуванням думок сучасних науковців покликаний дати відповідь на запитання: чим є верховенство права для міжнародного правопорядку і яким чином воно застосовується для вирішення актуальних міжнародно-правових проблем?

Матеріали та методи

При написанні статті був використаний комплекс загальнонаукових, загальнологічних та спеціальних юридичних методів. Діалектичний метод дав змогу представити верховенство права як нормативний принцип, що пройшов декілька етапів становлення та розвитку. Методи аналізу та синтезу допомогли оцінити верховенство права як комплексний правовий феномен, який вміщує в себе одразу декілька принципів права. Формально-юридичний метод дав змогу проаналізувати міжнародно-правові норми, які містять згадки про верховенство права та оцінити однозначність їх змісту. Історичний метод був використаний для розгляду верховенства права з точки зору його ролі в прогресивному розвитку міжнародного права і людства в цілому.

Емпіричною базою для дослідження виступили акти міжнародних міжурядових організацій, зокрема Статут ООН, звіти Генерального Секретаря ООН та Резолюції Ради Безпеки ООН. Для демонстрації реалізації принципу верховенства права на рівні регіональних міжнародних організацій та інтеграційних утворень були проаналізовані установчі договори Європейського Союзу, рішення Європейського суду з прав людини, Суду справедливості Європейського Союзу.

Результати та обговорення

Доктринальне розуміння верховенства права в міжнародному праві

Проблема верховенства закону, певних установлених та загальновизнаних правил, над силою, свавіллям та свободою розсуду розроблялася в науці міжнародного права протягом тривалого часу. Питання існування феномену, що стоїть вище за позитивні правові норми, насамперед вище за застосування сили чи погрози силою, досліджувалося ще Гуго Гроцієм та його попередниками і послідовниками. Як слушно зазначає Ж. Нійман, Гроцій ще

у своїх ранніх роботах стверджував про необхідність припинити практику застосування сили для вирішення міжнародних суперечок та надати перевагу загальновизнаним принципам здорового глузду, справедливості та людської моралі [1, с. 1108–1110]. Так, Ж. Нійман слушно вказує на верховенство права за Гроцієм як *ius gentium et naturae*, засноване на вродженій здатності індивідів до відокремлення інстинктів від загальнолюдських ідеалів та ідей здорового глузду та поміркованості [1, с. 1110].

Зародження ідеї верховенства права над законом у міжнародному праві часто пов'язують із феноменом природного права, розкритим Гроцієм у його фундаментальній праці «Про право війни і миру». Здатність людини мислити раціонально, поєднана з теологічною доктриною, визначила, на думку Гроція, і природу зобов'язання суверена враховувати інтереси народів, що формують собою світове співтовариство. Розділяючи поняття «права» (лат. *ius*) на: право як справедливість, право як суб'єктивне право та право як об'єктивний закон, Гроцій наголошує на ідеї, актуальній і сьогодні: попри наявність особистих прав, суверен підпорядковує свою діяльність загальним нормам природного права для врахування інтересів людства [2, с. 136–147].

Сучасна міжнародно-правова наука неоднозначно ставиться до того, в якій саме формі верховенство права має бути втілене в міжнародному правопорядку. З одного боку, в арсеналі юристів знаходиться значна національно-правова практика побудови конституційного ладу на основі принципів верховенства права та верховенства закону. Загальноживаним, зокрема, є критерій поділу концепцій верховенства права залежно від вузької чи широкої інтерпретації змісту цього принципу. Найбільш впливовою на цей момент класифікацією дефініцій верховенства права є їх розподіл на формальні та матеріальні. Формальні дефініції верховенства права зосереджують увагу на характеристиках закону, що сприяють його ефективному впровадженню та дотриманню без урахування його змістовного наповнення та морально-етичного, гуманітарного та соціально-культурного значення. Ключовими елементами верховенства права, згідно з цією теорією, є такі властивості законодавства: передбачуваність, публічність, зрозумілість, процедурна легітимність, відносна стабільність, рівність перед законом, заборона свавілля. Фактично, подібне розуміння верховенства права зводить його до інтерпретації принципу «верховенства закону» [3, с. 95–109].

Матеріальні концепції, у свою чергу, є поєднанням формальних характеристик закону з вимогами до включення до його змісту людиноцентристських положень та гарантій основоположних прав і свобод людини. Серед подібних положень варто відзначити такі: право на свободу слова і думки, віроспові-

дання, право на участь у державних справах та звернення і петиції, заборона расової чи будь-якої іншої форм дискримінації тощо [3, с. 110–117].

Зважаючи на це, популярною є ідея накладення національно-правового розуміння верховенства права на міжнародні відносини. У зазначеній позиції варто вказати перевагу: наявність широкої теоретичної бази дає змогу спиратися на вже готові розроблення авторитетних науковців без необхідності створення власного понятійно-категоріального апарату. На думку прихильників концепції «екстерналізації» верховенства права, найбільш простим, однак і найбільш швидким та прямолінійним способом популяризації верховенства права та його імплементації в міжнародно-правову площину є звуження його розуміння до певного мінімального стандарту поведінки, яких мають дотримуватися всі суб'єкти міжнародного права. Фактично, подібне розуміння верховенства права зводить його до верховенства закону, оскільки метою виступає не стільки узгодження змісту міжнародно-правової норми, скільки забезпечення рівності суб'єктів перед встановленими для них законодавством, однаковості їх тлумачення та застосування. На підтримку цієї ідеї, зокрема, виступає Ф. Пеїроне, наводячи приклад Європейського Союзу як правопорядку, заснованого на солідарності держав-членів ЄС, та зазначаючи, що ст. 2 Договору про Європейський Союз розмежовує верховенство права як цінність ЄС від усіх інших цінностей, зокрема демократії і поваги до прав людини [4, с. 86–95].

З іншого боку, противники накладення національного праворозуміння на міжнародні правовідносини цілком слушно вказують на принципові відмінності національної та міжнародної правових систем, без врахування яких вести дискусію про реалізацію верховенства права та імплементації актуальних наукових досягнень неможливо. Так, зокрема, Б. Таманага вказує на те, що явище фрагментації міжнародного права вносить власні суттєві корективи, які необхідно враховувати при оцінці спроможності міжнародного правопорядку досягти єдиного та універсального визначення верховенства права, яке було б визнане всіма суб'єктами міжнародного права. Відсутність у міжнародному праві єдиної централізованої судової влади вже становить суттєву відмінність від того середовища, в якому розроблялися наявні на сьогодні юридичні дефініції принципу верховенства права [5, с. 127–136]. Візьмемо за приклад класичне формальне визначення верховенства права, введене в юриспруденцію А. Дайсі в 1885 р., яке складається з таких елементів:

1) абсолютне домінування права над розсудом. «Англіїці керуються законом і тільки законом. Людину може бути покарано за порушення закону, але не може бути покарано за будь-що інше»;

- 2) рівність абсолютно кожного перед законом, включаючи державних службовців та будь-яких інших посадовців. Неприпустимість спеціальних судів чи трибуналів, що вилучають їх з-під юрисдикції загальних судів;
- 3) верховенство права констатує той факт, що конституція та норми, закріплені в ній, є не джерелом, а результатом існування прав осіб, витлумачених і застосованих судами [6, с. 120–121].

Дія в міжнародному праві принципів суверенної рівності та необхідності виконувати взяті на себе міжнародно-правові зобов'язання, в цілому, дозволяє оптимістично оцінити впровадження в міжнародний правопорядок такого елемента верховенства права, як законність. Фактично, законність у міжнародному праві вже існує у вигляді імперативного принципу *racia sunt servanda*. Якщо говорити про рівність перед законом, то принцип суверенної рівності держав демонструє на практиці реальність впровадження норм та принципів, що можуть уніфіковано застосовуватися до всіх сторін, що погодилися на їх дію щодо себе.

Логічним вирішенням означених вище проблем могло б стати звернення до альтернативних наукових позицій щодо верховенства права в міжнародному праві. Так, на думку М. Канетаке, міжнародне верховенство права потрібно розглядати не з точки зору ієрархічності та централізованості, а в аспектах певних конфігурацій горизонтальних відносин між державами та вертикальних відносин між міжнародними організаціями та індивідами [7, с. 272–274]. К. Горобець, у свою чергу, стверджує, що міжнародне верховенство права, а точніше неможливість досягнення його суті, помилково пояснюється примітивністю міжнародного права як правової системи, тоді як основною помилкою авторів, які намагаються пояснити міжнародне верховенство права через національно-правові критерії, є спроба розглядати міжнародне верховенство права, оперуючи категоріями, характерними виключно для централізованих національних правопорядків. Подібні фундаментальні відмінності двох правових систем означають ніщо інше, як необхідність врахування як формальних, так і матеріальних складових верховенства права в міжнародно-правовому середовищі. Суб'єкти міжнародного права підкоряються і одночасно беруть участь у створенні міжнародно-правових норм, що потребує від них не лише дотримання формальних вимог до законодавства, а й врахування власних політичних, морально-етичних прагнень та гуманістичних амбіцій [8, с. 244–245].

Однак проблемою є те, що, на відміну від національних правопорядків, у міжнародному праві лише дуже обмежене коло норм та принципів безумовно діють щодо всіх його суб'єктів. Основною перепоною для застосу-

вання єдиного узгодженого розуміння верховенства права до всіх членів міжнародного співтовариства є розчленованість і фрагментарність регіональних та локальних правопорядків, утворених державами задля співробітництва і взаємодії на різних рівнях, у тому числі й із приводу захисту прав людини і основоположних свобод. Будучи єдиною у своєму роді універсальною міжнародно-правовою організацією на даний момент, ООН, хоч і надає пріоритет популяризації верховенства права, однак має обмежені важелі впливу на реальне забезпечення дії цього принципу. Так, Міжнародний Суд ООН, судовий орган, який міг би потенційно виконувати наглядові функції в контексті дотримання верховенства права, обмежений у своїх діях через факультативність власної юрисдикції. Таким чином, постає питання єдності застосування будь-якої норми, крім імперативної, враховуючи обмеженість універсального інструментарію для узгодження як самого визначення верховенства права, так і, власне, переліку параметрів, яким мають відповідати суб'єкти міжнародного права, щоб вважатися такими, що його дотримуються.

Ще одним критично важливим у цьому контексті зауваженням є особливість міжнародно-правової системи, яка цілком змінює формат дії принципу верховенства права. Мова йде про горизонтальний характер взаємодії між суб'єктами міжнародного права. Як слушно зазначає І. Гурд, історичні і політичні передумови розвитку національних правопорядків суттєво відрізняються від того шляху, що пройшло міжнародне право за час власної еволюції, оскільки міжнародне право було покликане вирішувати суттєво відмінний набір проблем та викликів [9, с. 42]. Якщо національне право було покликане обмежити свавілля влади, перед міжнародним правом стоїть зовсім інше завдання – підвищити контроль за автономними за своєю суттю суб'єктами та не допустити надмірної свободи й дискреції, яка може призводити до масових порушень міжнародного права.

Таким чином, основною перешкодою для того, щоб сформувати єдине бачення верховенства права серед усіх членів міжнародного співтовариства, є його атомістичність. Кожен суб'єкт міжнародного права добровільно і самостійно визначає перелік зобов'язань, які він на себе покладає. Зокрема, яскравим прикладом цього є діяльність регіональних міждержавних утворень та міжнародних організацій. Європейський Союз, завдячуючи своїй унікальній міжнародно-правовій природі, базується на добровільному делегуванні суверенних прав його членів на користь наднаціональних інституцій та принципах довіри та солідарності між ними. Незважаючи на те, що принцип верховенства права є стандартом для багатьох національних правових систем, виключне право тлумачення цього принципу, а точніше цінності, як він іменується в установчих договорах ЄС, залишає за собою Суд спра-

ведливості ЄС. У своєму рішенні щодо приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Суд зазначив про автономність правопорядку ЄС та норм, принципів та цінностей, що регулюють його функціонування [10]. У подібній ситуації вбачається необхідність у спільному майданчику, діалог у рамках якого надав би змогу узгодити бачення верховенства права не лише як внутрішньодержавного конституційного принципу, а й як метапринципу, що акумулює в собі волю міжнародного співтовариства до встановлення глобального міжнародного правопорядку. Єдиним можливим рішенням цієї глобальної проблеми, на даний момент, виступає робота міжнародних міжурядових організацій.

Верховенство права в діяльності міжнародних організацій

Найбільших успіхів на ниві уніфікації та універсалізації верховенства права досягла Організація Об'єднаних Націй. Потенційна спроможність цієї організації сприяти уніфікації міжнародного розуміння верховенства права виявляється вже у Статуті ООН, а саме в ст. 103, яка проголошує примат зобов'язання перед ООН над будь-яким іншим міжнародним зобов'язанням члена організації [11]. На нашу думку, консолідуюча сила цього положення Статуту і є тим інструментом, який представляє ООН як єдину можливу на теперішній момент міжнародну організацію, здатну ефективно узагальнити неоднорідні та ізольовані локальні й регіональні погляди на верховенство права.

Дещо розчаровує є те, що за понад 30 років активного обговорення верховенства права в рамках ООН сформувалося не так вже й багато конкретних пропозицій щодо уніфікованого визначення верховенства права та його елементів. Визначення, надане Генеральним Секретарем ООН Кофі Аннаном в 2004 р., є, напевно, найбільш конкретно та чітко сформульованою спробою надати міжнародну дефініцію верховенству права, яка полягала в тому, що верховенство права пропонувалося сприймати як: «...принцип управління, згідно з яким усі особи, інституції та установи, публічні і приватні, включаючи саму державу, несуть відповідальність перед законами, які є публічно прийнятими, застосованими на засадах рівності та витлумачені незалежними судами і які відповідають міжнародним нормам і стандартам прав людини». Серед елементів принципу в цьому визначенні виокремлюються: верховенство закону, рівність перед законом, підзвітність закону, добросовісне застосування закону, поділ влади, право на участь у прийнятті рішень, правова визначеність, недопущення свавілля, матеріальна і процесуальна прозорість [12]. Як бачимо, це визначення поєднує як формальні, так і матеріальні складові верховенства права. Однак важ-

ливим є також те, що воно не має глобальної спрямованості, а скоріше, є своєрідним зверненням і закликом до урядів держав – членів ООН. Це припущення, в цілому, підтверджується напрямом дискусій, що панує в ООН сьогодні. Так, якщо звернути увагу на дебати з приводу верховенства права, які на регулярній основі проводяться в органах ООН, то можна помітити значні термінологічні розбіжності в коментарях представників кожної з держав, що беруть участь у дискусіях. Лише одним із багатьох прикладів є дебати в рамках Ради Безпеки ООН 19 лютого 2014 р., під час яких кожен із представників держав висловив власне бачення верховенства права, яке не збігається ані з позиціями інших делегатів, ані з позицією Генерального Секретаря ООН. Наприклад представник Австралії назвав верховенство права «спеціальною політичною місією», а представники Сполучених Штатів Америки та Франції сконцентрували свою увагу на внутрішніх аспектах верховенства права, зокрема на перехідному правосудді у постконфліктних суспільствах [13]. І хоча ці питання, безумовно, є важливими для забезпечення міжнародного миру і безпеки, вони не мають на меті створення нового глобального правопорядку, радше, спрямовані на узгодження національних претензій.

Нового витку наднаціонального розвитку цим принципам надав правопорядок ЄС, який інтегрував напрацювання Венеціанської Комісії у власну модель верховенства права, відображену в Комюніке «Нова схема для посилення верховенства права» 2014 р. [14]. Відмінність між підходами Ради Європи та ЄС полягає в тому, що Європейська Комісія зміцнила та уточнила наявний праві ЄС уніфікований, імперативний та наднаціональний механізм нагляду за дотриманням принципу верховенства права та притягнення держав – членів ЄС до відповідальності за його порушення.

Значними можна назвати досягнення Ради Європи, в рамках якої здійснює свою діяльність та проводить дослідження Європейська комісія за демократію через право, відома також як Венеційська Комісія. Надаючи визначення верховенству права, Венеційська Комісія пішла шляхом детального розкриття суті принципу через його елементи, натомість коротко характеризуючи верховенство права як принцип, згідно з яким: «усі особи та органи влади, публічні та приватні, мають керуватися публічними, загальними та такими, що підлягають судовому перегляду, законами» [15]. Однак «Чекліст з верховенства права», сформований Венеційською Комісією в 2016 р., має спрямування саме на національні правопорядки та їх відповідність принципам законності, правової визначеності, незалежності та неупередженості судів, заборони свавілля, доступу до правосуддя та поваги до прав людини [16].

Верховенство права неодноразово згадувалося і описувалося Європейським Судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) як принцип, що лежить в основі діяльності Суду, Ради Європи та є ідейним стрижнем Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. У справі *Голдер проти Сполученого Королівства* 1975 р. у п. 34 Суд зазначив, що імплементація певних стандартів прав людини, закріплених у Загальній декларації прав людини 1948 р., у тому числі стандарту доступу до справедливого суду, є проявом віри урядів у верховенство права [17]. Схожі висловлювання зустрічаються і в інших рішеннях ЄСПЛ, зокрема в п. 50 справи *Амюр проти Франції* зазначено, що принцип верховенства права є характерним для всіх статей Конвенції [18]. Крім цього, у п. 79 справи *Мелоун проти Сполученого Королівства*, п. 45 справи *Комуністичної партії Туреччини та інших проти Туреччини* та п. 39 справи *Вінтерверп проти Нідерландів* ЄСПЛ визнав верховенство права частиною європейського правопорядку та неодноразово наголошував на невід’ємності цього принципу в демократичному суспільстві [19–21].

Резюмуючи стан справ у міжнародному співтоваристві, вдалою здається ідея С. Честермана розмежувати верховенство права в його міжнародному прояві на три окремих типи: верховенство міжнародного права над національним, міжнародне верховенство права в контексті горизонтальної взаємодії суб’єктів міжнародного права та глобальний правопорядок, в якому верховенство права напряду регулює правовий статус індивідів без необхідності посередництва суб’єктів міжнародного права [22, с. 354]. Беручи до уваги наявну на сьогодні міжнародну практику застосування цього принципу, можна зробити висновок, що сучасним реаліям найбільше відповідає друге визначення, яке полягає в діалоговій моделі взаємодії держав та міжнародних організацій між собою для досягнення міжнародного консенсусу щодо необхідності кожної держави дотримуватися певних параметрів та каталогу прав людини. Що стосується ідеї глобального правопорядку, заснованого на верховенстві права, найближче до досягнення подібного ідеалу підійшов Європейський Союз, ставши фактично першим наднаціональним утворенням, що проголошує верховенство права не лише як політичний орієнтир, а як юридично обов’язкову норму права, порушення якої тягне за собою реальну відповідальність.

Висновки

На сьогодні в науці міжнародного права не існує єдиної, узгодженої моделі тлумачення верховенства права в міжнародному правопорядку. Вузьке розуміння верховенства права як принципу верховенства закону і обов’язку всіх суб’єктів міжнародного права дотримуватися взятих на себе міжнародних

зобов'язань не відображає повною мірою багатогранну природу цього принципу. Водночас не припиняється полеміка щодо необхідності включення основоположних прав і свобод людини в рамки цього принципу. З одного боку, взяття за основу розуміння верховенства права суто формальних характеристик міжнародно-правової норми спрощує завдання досягнення консенсусу між різнорідними суб'єктами. З іншого боку, гуманістичний вектор верховенства права є загально визнаним, а суто позитивістське тлумачення цього принципу не дає змоги досягти цілей, проголошених міжнародним співтовариством після Другої світової війни.

Практичне застосування верховенства права в міжнародному праві ускладнене вищенаведеною невизначеністю щодо його дефініції, юридичної природи та структури. Найбільш поширеною сферою його застосування залишається миротворча, гуманітарна та правозахисна діяльність універсальних і регіональних міжнародних організацій із приведення національних законодавств у відповідність з принципами законності, рівності, поваги до прав людини та інших.

Глобальне міжнародне верховенство права залишається доктринальною концепцією, для втілення якої в реальність необхідне не лише досягнення згоди з теоретичних питань, а й перебудова наявних механізмів кооперації суб'єктів міжнародного права, що потребуватиме, передусім, волі самих суб'єктів пожертвувати частиною власних суверенних прав для однакової, всеосяжної і ефективної імплементації цього принципу.

References

- [1] Nijman, J. E. (2019). Grotius' 'Rule of Law' and the Human Sense of Justice: An Afterword to Martti Koskenniemi's Foreword. *European Journal of International Law*, 30(4), 1105-1114. <https://doi.org/10.1093/ejil/chz068>.
- [2] Grotius, H. (2005). *The Rights of War and Peace*. R. Tuck, J. Barbeyrac (Eds.). Vol. 1.
- [3] Craig, P. (2005). Formal and Substantive Conceptions of the Rule of Law: An Analytical Framework. In *The Rule of Law and the Separation of Powers* (p. 95-117). R. Bellamy (Ed.). Routledge.
- [4] Peirone, F. (2019). The Rule of Law in the EU: Between Union and Unity. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 15(1), 57-98. <https://doi.org/10.3935/cyelp.15.2019.344>.
- [5] Tamanaha, B.Z. (2004). *On The Rule of Law: History, Politics, Theory*. Cambridge University Press.
- [6] Dicey, A. (1982). *Introduction to the study of the law of the constitution*. Liberty Classics.
- [7] Kanetake, M. (2012). The Interfaces between the National and International Rule of Law: The Case of UN Targeted Sanctions. *International Organizations Law Review*, 9(2), 267-338. <https://doi.org/10.1163/15723747-00902001>.

- [8] Gorobets, K. (2020). The International Rule of Law and the Idea of Normative Authority. *Hague Journal on the Rule of Law*, 12(2), 227-249. <https://doi.org/10.1007/s40803-020-00141-3>.
- [9] Hurd, I. (2015). Three models of the international rule of law. *Eidos*, 23, 37-48. Retrieved from <https://www.redalyc.org/pdf/854/85439039003.pdf>.
- [10] Opinion pursuant to Article 218(11) TFEU. Accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Compatibility of the draft agreement with the EU and FEU Treaties, Opinion of the Court. Case Opinion 2/13. (2014). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62013CV0002>.
- [11] United Nations Charter. (1945). Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
- [12] The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies (Report of the Secretary-General). S/2004/616. (2004). Retrieved from <https://docs.un.org/en/S/2004/616>.
- [13] The promotion and strengthening of the rule of law in the maintenance of international peace and security (Security Council 7113th meeting). S/PV.7113. (2014). Retrieved from https://digitallibrary.un.org/record/766528/files/S_PV.7113-EN.pdf.
- [14] Communication from The Commission to The European Parliament and The Council, COM/2014/0158. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52014DC0158>.
- [15] Report on the rule of law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session. (2011). Retrieved from <https://rm.coe.int/1680700a61>.
- [16] Rule of Law Checklist. Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session. (2016). Retrieved from [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e).
- [17] European Court of Human Rights. (February 21, 1975). Case of Golder v. the United Kingdom, No. 4451/70, Series A, No. 18.
- [18] European Court of Human Rights. (June 25, 1996). *Case of Amuur v. France*, No. 19776/92, Reports of Judgments and Decisions 1996-III.
- [19] European Court of Human Rights. (August 2, 1984). *Case of Malone v. the United Kingdom*, No. 8691/79, Series A, No. 82.
- [20] European Court of Human Rights. (January 30, 1998). *Case of United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, No. 133/1996/752/951, Reports of Judgments and Decisions 1998-I.
- [21] European Court of Human Rights. (October 24, 1979). *Case of Winterwerp v. the Netherlands*, No. 6301/73, Series A, No. 33.
- [22] Chesterman, S. (2008). An international rule of law? *American Journal of Comparative Law*, 56(2), 331-362. <https://doi.org/10.5131/ajcl.2007.0009>.

Андрій Олександрович Котенко

аспірант кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
e-mail: a.o.kotenko@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0001-9775-7365

Andrii O. Kotenko

Postgraduate Student at the Department of European Union Law
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77, Hryhoriia Skovorody Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: a.o.kotenko@nlu.edu.ua

Рекомендоване цитування: Котенко А. О. Принцип верховенства права в міжнародному правопорядку: теоретичні і практичні аспекти. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 168. С. 243–255. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.325103>.

Suggested Citation: Kotenko, A.O. (2025). Rule of Law Principle in International Legal Order: Theoretical and Practical Aspects. *Problems of Legality*, 168, 243-255. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.168.325103>.

Статтю подано / Submitted: 30.01.2025

Доопрацьовано / Revised: 27.02.2025

Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2025

Опубліковано / Published: 31.03.2025